

الزامات حرفه‌ای یک معلم جغرافیا

دکتر مهدی چوبینه

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتب درسی

مقدمه

این مقاله در دو بخش تنظیم شده است؛ در ابتدا نگاهی خواهیم داشت به چند نظرسنجی در سال‌های اخیر از معلمان جغرافیا در مقوله آموزش این رشته و در بخش دوم به بیان الزامات حرفه‌ای یک معلم جغرافیا خواهیم پرداخت.

کلیدواژه‌ها: معلم، جغرافیا، حرفه‌ای، الزامات، نظرسنجی

بخش اول: نظرسنجی‌ها

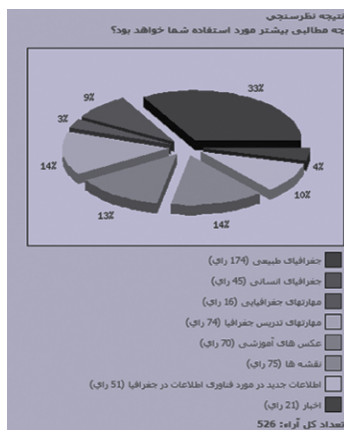
در چند سال اخیر، روی وبگاه گروه جغرافیای دفتر تألیف کتب درسی، شش نظرسنجی با موضوعات مختلف قرار داده شد تا از نتایج آن علاوه بر بهبود محتوای سایت، به یافته‌های تجربی در این زمینه و در نهایت اطمینان از اظهارنظرهای کارشناسی قوت بیشتری بخشیده شود. از این شش نظرسنجی، دو مورد آن به کار این مقاله می‌آید. بنابراین ابتدا نگاهی به جزئیات آن نظرسنجی‌ها خواهیم انداخت. [۱]

در اولین نظرسنجی که ۵۲۸ نفر در آن شرکت کردند، از مخاطبان

جغرافیای طبیعی	۱۷۴	۳۳/۰۸٪
جغرافیای انسانی	۴۵	۸/۵۶٪
مهارت‌های جغرافیایی	۱۶	۳/۰۴٪
مهارت‌های تدریس جغرافیا	۷۴	۱۴/۰۷٪
عکس‌های آموزشی	۷۰	۱۳/۳۱٪
نقشه‌ها	۷۵	۱۴/۲۶٪
اطلاعات جدید و فناوری اطلاعات در جغرافیا	۵۱	۹/۷۰٪
اخبار	۲۱	۳/۹۹٪

آشنایی با برنامه‌ریزی درسی جغرافیا	۴۶	۸/۷۱٪
اطلاع از روش‌های تدریس جغرافیا	۱۲۴	۲۴/۴۸٪
ارتباط بین آموزش جغرافیا و فناوری اطلاعات (ICT)	۶۷	۱۲/۶۹٪
دانش جدید جغرافیا	۹۶	۱۸/۱۸٪
مهارت‌های جغرافیایی	۴۰	۷/۵۸٪
آشنایی با ارزشیابی پیشرفت تحصیلی	۱۹	۳/۶۰٪
تاریخ علم جغرافیا	۴۹	۹/۲۸٪
نحوه آموزش جغرافیا در سایر کشورها	۸۷	۱۶/۴۸٪

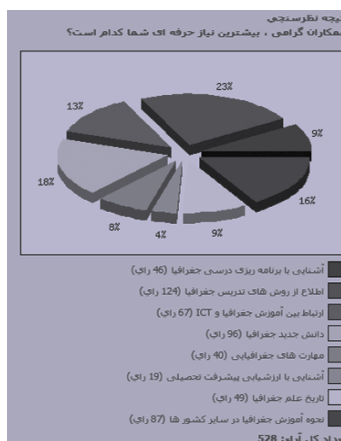
اگرچه در این نظرسنجی موضوعات جغرافیای طبیعی با بیش از ۳۳ درصد در رأس خواسته‌های مخاطبان قرار دارد، اما در مجموع، مهارت‌های تدریس، عکس‌های آموزشی و نقشه‌ها با مجموع ۴۱/۶۴ درصد، بالاترین نیاز مخاطبان بوده‌اند.

پرسیده شد که بیشترین نیاز حرفه‌ای شما کدام است؟

سؤالات و یافته‌های این نظرسنجی از این قرار بودند:

چنانکه از این اطلاعات پیداست، بیشترین نیاز حرفه‌ای معلمان، اطلاع از روش‌های تدریس جغرافیا با ۲۴/۴۸ درصد و کمترین آن آشنایی با ارزشیابی

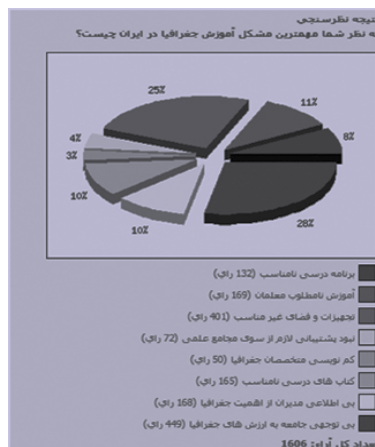

بخش دوم: الزامات حرفه‌ای معلم جغرافیا

یافته‌های بخش اول تا حدودی روشن‌گر این واقعیت بود که کدام مورد از خواسته‌های حرفه‌ای معلمان جغرافیا در ایران به توجه بیشتری نیاز دارد. از این‌رو در این بخش، پاره‌ای از تجارب به‌دست آمده ارائه می‌شود.

الف) ساده‌انگاری درس و برنامه‌دستی جغرافیا

در آخرین نظرسنجی از شش نظرسنجی یادشده از مخاطبان پرسیده شده بود که به نظر شما مهم‌ترین مشکل آموزش جغرافیا در ایران چیست؟ در این نظرسنجی که ۱۶۰۶ نفر در آن شرکت داشتند، بی‌توجهی جامعه به ارزش‌های جغرافیا با ۴۴۴ رأی، یعنی ۲۷/۸۴ درصد به‌عنوان مهم‌ترین مشکل شناخته شد. این، خود حکایت از آن دارد که جامعه موضوع آموزش جغرافیا را امری سطحی، ساده و شاید هم غیرضروری می‌داند. شاید این نکته ناشی از عدم توجه کافی متخصصان جغرافیا به معرفی این شاخه علمی بوده است.

جغرافیا، دانشی دیرینه برای آینده است. فرارفتن دانش بشری از مرزهای منظومه شمسی دوران تازه‌ای از اکتشافات جغرافیایی را پیش روی متخصصان این رشته قرار داده است. شاید روزگار اکتشافات زمینی و عبور از اقیانوس‌های ناشناخته، به مدد دانش جغرافیا به امری تغنی و تخیلی تبدیل شده است، اما همان فضا و اشتیاق در دوران جدید به‌وجود آمده و عصر جدیدی در موضوعات جغرافیا مطرح شده است. این واقعیت گویای آن است که جغرافیا علمی پویاست و هرگز کهنه و ناکارآمد نخواهد شد. اگر در روزگار گذشته به امر اکتشافات جغرافیایی بی‌توجهی می‌شد، امروز عبور از قاره‌ها و اقیانوس‌ها امری بدیهی به حساب نمی‌آید و اگر امروز به جغرافیایی بی‌توجهی شود، آینده از آن کسانی خواهد بود که از موضوع توجه به جغرافیا غفلت نکرده‌اند. از سوی دیگر برای اثبات توانایی‌های دانش جغرافیا شاید بد نباشد مقایسه‌ای میان جغرافیا و یک رشته کاربردی دیگر انجام دهیم. برای این منظور به سراغ علم طب می‌رویم. همه پزشکان پس از فراغت از تحصیل سوگندنامه‌ای را امضا می‌کنند که به سوگندنامه بقراط معروف است. این طبیب و فیلسوف نامدار یونانی در توصیه‌های خود به شاگردانش می‌گوید: «یک طبیب خوب کسی است که محیط جغرافیایی خود را به‌درستی بشناسد، زیرا بدون لحاظ کردن عوامل و عناصر جغرافیایی، طبیب در تشخیص بیماری‌ها دچار اشتباه خواهد شد.» این مسئله را در همه دوره‌های تاریخی می‌توان انجام داد و صدا البته سطح دانسته‌ها و علوم در هر دوره‌ای متناسب با سطح عمومی دانش آن روزگار خواهد بود.

اکنون این مقایسه را در شرایط دیگری انجام دهیم. برای مثال در شرایط بحرانی مانند وقوع مخاطرات طبیعی یا غیرطبیعی نظیر وقوع جنگ. در این مقایسه بین دو رشته، پیش از حادثه، هنگام حادثه و پس از آن به

علوم جغرافیایی نیاز داریم، در حالی که علوم پزشکی تنها هنگام حادثه و پس از آن ضرورت می‌یابد.

توجه داشته باشید که بحث مقایسه در شرایط غیرطبیعی و غیر معمولی است، ضمن توجه به ملاحظات جغرافیایی پیش از وقوع حوادث، بلایا و مخاطرات تا حدود زیادی از بار پزشکان می‌کاهد.

ب) تفاوت‌های آشکار معلم جغرافیا با سایر معلمان

اغلب معلمان جغرافیا به دلیل مشکلات حرفه‌ای کمتر فرصت می‌کنند خود را با سایر همکاران خود مقایسه کنند، اما گاهی از برخی سادگی‌ها در همکاران دیگر دچار تعجب می‌شوند. به دلیل نوع آموزش‌هایی که در برنامه‌های درسی و روش تحقیق منظم جغرافیا وجود دارد و همچنین ماهیت این دانش، علاقه‌مندان و دانش‌آموختگان این رشته از ذهن سازمان‌یافته‌تری برخوردارند. ویژگی‌های معلمی نیز به این موضوع اضافه می‌شود و این ترکیب توانایی‌های معلمان جغرافیا را دوچندان می‌کند. حال اگر گاهی با کمبود اعتماد به نفس معلم جغرافیا روبه‌رو می‌شویم نباید آن را به حساب رشته علمی یا حرفه او بگذاریم، بلکه باید علت را در جای دیگر جست‌وجو کنیم.

از جمله ویژگی‌های حرفه‌ای معلمان، توانایی مدیریتی آنان است. یک معلم در خلال یک روز کاری واقعی، گاه تا دوهزار تصمیم می‌گیرد. این ویژگی به خودی خود سبب تقویت قدرت مدیریتی او می‌شود. حال اگر در این سطح از توانایی‌ها گاهی بتواند از منظر بالاتری به خود و توانایی‌هایش نگاه کند، اشراف بیشتری بر توانمندی‌های خود خواهد یافت. اما این موضوع اغلب با گم‌شدن در چاه تخصص و از دست دادن علاقه به بروز خلاقیت‌ها، تضعیف می‌شود. در حرفه معلمی به دلایل مختلف ضرورت دارد تا در شیوه‌ها و مهارت‌های خود تأمل و تعمق کنیم و همواره باید بدانیم سطحی‌ترین معلمان کسانی هستند که مانند معلمان خودشان تدریس می‌کنند. آیا تا کنون این سؤال را از خود پرسیده‌اید که: «روش‌های تدریس من چقدر با روش‌های تدریس معلمانم تفاوت دارد؟»

ج) کمبود حوصله و مطالعه معلم جغرافیا

آیا از آمار مطالعه افراد مختلف جامعه خبر دارید؟ شما جزء کدام گروه هستید؟ در سال ۱۳۵۳ میزان مطالعه آحاد جامعه در شهرها حدود دو دقیقه بوده است. در سال ۱۳۷۸ این رقم به هفت دقیقه رسیده و در بررسی‌های سال ۱۳۸۹ میزان مطالعه برابر با هجده دقیقه و ۴۷ ثانیه بوده است. [۵] مگر نوشتن از جمله الزامات حرفه‌ای معلمان جغرافیا نیست؟ شما دائماً در حال نوشتن طرح تدریس، سؤالات ارزشیابی و... هستید. آیا بدون مطالعه می‌توان چیزی نوشت که به درد دیگران بخورد؟ در سال گذشته چند مقاله یا کتاب تخصصی و غیرتخصصی خوانده‌اید؟ چقدر نوشته‌اید؟

یکی دیگر از آفات کار معلمان جغرافیا جابه‌جایی ممانعت از فرورفتن در چاه تخصص با سطحی‌نگری است. هیچ معلم جغرافیایی را نمی‌توانید ببینید که به ضعف‌های خود معترف باشد. معلمان جغرافیا گاه خود را بهترین معلم نیز می‌دانند، اما زمانی که نحوه فعالیت یا نمونه‌هایی از عملکرد معلمان سایر نظام‌های آموزشی را برایشان عرضه می‌کنید، دچار یأس می‌شوند. این نکته را از آخرین سؤال نظرسنجی اول نیز می‌توان دریافت، جایی که ۸۷ رأی از ۵۲۸ رأی آن نظرسنجی (۱۶/۴۸ درصد) بیانگر نیاز معلمان جغرافیا به آشنایی با نحوه آموزش جغرافیا در سایر کشور اشاره دارد. آیا بدون مطالعه می‌توان به این یافته رسید؟ چه موضوعاتی

می‌توانند این نیاز را پاسخ دهند؟ ابزار لازم برای یک معلم جغرافیا در وهله اول آشنایی او با یک زبان خارجی و در وهله دوم تسلط وی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

د) شتاب‌زدگی در امر رسیدن به نتیجه آموزشی

از جمله مشکلاتی که اغلب همکاران ما با آن دست به‌گریبان هستند، شتاب‌زدگی در رسیدن به نتیجه آموزش‌هایشان است. بدون رعایت اصول تدریس و بدون فراهم کردن انگیزه لازم در مخاطبان در همه مراحل تدریس، اعم از مرحله ورود به تدریس، حین تدریس و پس از تدریس، نباید انتظار داشته باشیم که زحمتان به نتیجه برسد. بد نیست بدانیم که: تدریس عبارت است از تعامل یا رفتار متقابل معلم و شاگرد، بر اساس طراحی منظم و هدفدار معلم، برای ایجاد تغییر در رفتار شاگرد. مفهوم تدریس به آن قسمت از فعالیت‌های آموزشی گفته می‌شود که با حضور معلم در کلاس درس اتفاق می‌افتد^۲ و روش تدریس عبارت است از طریقه‌های منطقی و منظم که بر طبق قواعد و اصول آن، درسی را به فراگیران منتقل می‌کنند.

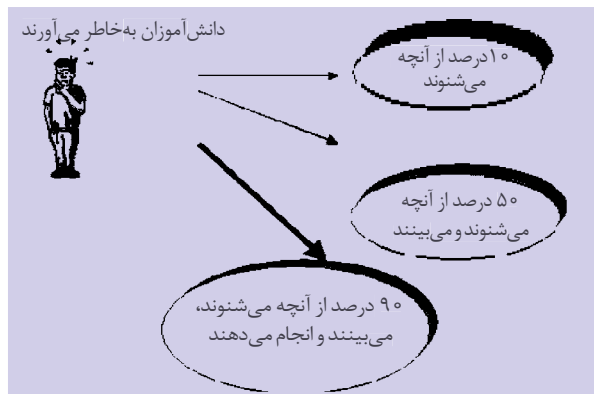
فنون تدریس عبارت است از مجموعه عواملی که معلم را یاری می‌دهد تا ارائه روش تدریس آسان شود و جریان یادگیری سهولت یابد، مانند فن حل تمرین، فن پاسخ‌گویی، فن ایفای نقش، فن هدایت و رهبری، فن مدیریت، فن طراحی، فن روان‌شناسی و ترکیبی از آنها.

مراحل تدریس:

۱. فعالیت‌های مقدماتی؛
۲. ارزشیابی تشخیصی؛
۳. آماده‌سازی؛
۴. ارائه درس؛
۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری؛
۶. فعالیت‌های تکمیلی؛
۷. ارزشیابی پایانی؛
۸. تکلیف.

تدریس، بخشی از آموزش است و همچون آموزش، یک سلسله فعالیت‌های منظم، هدفدار و از پیش تعیین‌شده را دربرمی‌گیرد و هدفش ایجاد شرایط مطلوب یادگیری از سوی معلم است. به آن قسمت از فعالیت‌های آموزشی که به کمک رسانه‌ها و بدون حضور و تعامل معلم با دانش‌آموزان صورت می‌گیرد به هیچ‌وجه تدریس گفته نمی‌شود. بنابراین، آموزش، معنایی عام‌تر از تدریس دارد. به عبارت دیگر می‌توان گفت هر تدریسی آموزش است، ولی هر آموزشی ممکن است تدریس نباشد [۲]. اغلب معلمان تصور می‌کنند که اگر زیاد تلاش کنند موفق خواهند بود، در حالی که تجربه نشان داده است معلمانی که زیاد کار می‌کنند موفق‌ترند، زیرا یادگیری امری درونی است و باید در درون ذهن مخاطبان رخ بدهد. حال اگر ما به جای آنان تلاش زیادی انجام دهیم فقط آموخته‌ها و دانش ماست که به‌روزی می‌شود و اتفاقی در درون دانش‌آموزانمان نخواهد افتاد. به فرایند یادگیری باید توجه بیشتری کرد تا به نتیجه آن. اگر یادگیری را امری فرایندی بدانیم قطعاً نتیجه مورد نظرمان را به‌دست خواهیم آورد. غفلت از فرایند یادگیری سبب خواهد شد امتیازاتی را که علوم می‌نظیر جغرافیا در تسهیل امر یادگیری دارند، نادیده بگیریم. جغرافیا چه امتیازاتی دارد که در سایر علوم وجود ندارد؟ آموزش‌های آزمایشگاهی و ایجاد فرصت‌های

یادگیری در فرایندهای دست‌ورزی امری ثابت شده است. ما ۱۰ درصد از آنچه را که می‌شنویم یاد می‌گیریم و به خاطر می‌آوریم، ۵۰ درصد از آنچه را که می‌شنویم و می‌بینیم به یادمان می‌ماند. اما ۹۰ درصد از آنچه را که می‌شنویم، می‌بینیم و انجام می‌دهیم در ذهنمان برای همیشه به‌جا می‌ماند.

اکنون به این سؤال پاسخ دهید: کدام رشته علمی است که آزمایشگاهی به اندازه کره زمین داشته باشد؟ بزرگ‌ترین آزمایشگاه علمی متعلق به جغرافیاست و هر کس به اندازه درک و توانش از این آزمایشگاه بهره می‌برد. ما به‌عنوان معلم جغرافیا تا چه اندازه فرصت برای دانش‌آموزانمان فراهم می‌کنیم تا در چنین آزمایشگاه عظیم و بی‌نظیری فعالیت و کسب تجربه کنند.

نتیجه

جغرافیا دانشی است که نیازهای آینده بشر را به کامل‌ترین شکل برطرف خواهد کرد. از این جهت، معلمان جغرافیا رسالتی سنگین‌تر از سایر همکارانشان خواهند داشت. اما بدون توجه و بدون فراهم کردن ابزارها و لوازم حرفه‌ای، این مهم محقق نخواهد شد. بدون تسلط به دانش روز و آخرین یافته‌های علمی در حوزه جغرافیا، بدون تسلط بر فناوری‌های نوین علمی و بدون تسلط به زبان علمی به‌ندرت ممکن است بتوانیم معلم موفق باشیم. برای اینکه معلم موفق باشیم باید یاددهی‌هایمان را از روش‌های منفعل به‌سوی یاددهی‌های فعال تغییر دهیم. به عبارت دیگر تلاش کنیم تا مخاطبین ما به طریق فعال در یادگیری مشارکت کنند. منظور از یادگیری فعال، آن نوع یادگیری است که یادگیرنده خود به‌نحوی در تولید مفاهیم مشارکت داشته باشد. در مقابل، در یادگیری انفعالی، مفاهیم به‌صورت از پیش آماده و قالبی در اختیار یادگیرنده قرار می‌گیرد.

منابع

۱. چوبینه، مهدی «نظرسنجی از مخاطبین». <http://geography-dept.talif.sch.ir>
۲. چوبینه، مهدی، «آشنایی با الگوی تدریس جغرافیا مبتنی بر فناوری اطلاعات» http://geography-dept.talif.sch.ir/index.php?page_id=27&menu_id=3&menu_item_id=186
۳. چوبینه، مهدی، «آشنایی با روش‌های فعال در آموزش جغرافیا» http://geography-dept.talif.sch.ir/index.php?page_id=33&menu_id=3&menu_item_id=187
۴. شعبانی، حسن (۱۳۸۴)، مهارت‌های آموزش و پرورش، تهران، انتشارات سمت، صص ۱۰۳-۱۰۵
۵. هفته‌نامه همشهری جوان، شماره ۲۱۰، www.seemorgh.com/culture